

CZESŁAWO MIŁOSZO FILOSOFIJA: KALBA IR (AR) TIKROVĖ?

Lina Vidauskytė. *Tikrovė ir literatūra: Czesławo Miłoszo literatūrinė filosofija*. Kaunas: Kauno technologijos universiteto leidykla, 2007. 184 p. ISBN 978-9955-25-266-5

Ne tiek jau ir daug yra Lietuvoje gimusių žmonių, kurių vardus žino, galima sakyti, visas pasaulis. Į šį nedidelį sąrašą neabejotinai patenka Czesławas Miłoszas, kurio šimtąsias gimimo metines šiemet minime. Ta proga nutariau pasidomėti, ką apie šio Nobelio premijos laureato, iškilaus poeto, prozininko bei eseisto kūrybą mano jo tėvynainiai. „Google“ paieškos mašina paslaugiai pateikė ganėtinai margą sąrašą, kuriame mano dėmesį patraukė 2008 metais Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidinyje „*Colloquia*“ (Nr. 20) publikuotas Gintarės Bernotienės tekstas „Apie Czesławą Miłoszą – iš įvairių perspektyvų“, kuriame jauna literatūros mokslininkė recenzuoja dvi 2007 metais išleistą knygas – Linos Vidauskytės monografiją „*Tikrovė ir literatūra: Czesławo Miłoszo literatūrinė filosofija*“ bei Vytauto Didžiojo universiteto Czesławo Miłoszo slavistikos centro parengtą įvairių autorių straipsnių rinkinį „*Czesławas Miłoszas iš XXI amžiaus perspektyvos*“. Pastarasis recenzijoje aptartas tik trumpomis ir menkai informatyviomis jame publikuotų straipsnių anotacijomis. O štai Vidauskytės monografiją ponia Gintarė aptaria itin išsamiai. Tiksliau tariant, ne tiek aptaria, kiek dorote doroja – pasimėgauda-

ma, su snobiška arogancija. Kartu kliūva ir Jūratei Baranovai, Ritai Šerpytytei bei pernai amžinam poilsui atgulusiam Algiiui Uždaviniui, kurie rekomendavo leisti Vidauskytės knygą. Atseit – „praziūrėjo“. Jei nebūčiau tos knygos skaitęs, tikrai pamanyčiau, jog tai visiškai niekalas. Bet ginčytis su ponia Gintare neįmanoma. Neįmanoma ne dėl to, kad jos teiginiai būtų įtikinamai pagrįsti, bet greičiau todėl, kad, užuot pateikusi bent šiokių tokių argumentų, ponia Gintarė tiesiog informuoja mus apie tai, jog Vidauskytės knygoje ji pasigedo „žodžio duonos“, „dvasios pūstelėjimo“, „subtilios garsų dermės“, „sferų muzikos“, jog knygos autorė iš akių išleido „margą, gyvybę alsuojančią ir skaitymo malonumo teikiančią Miłoszo poezijos pievą“ (hm!), jog lektūros metu recenzentei kilo asociacijos su „pūkuotukiška dainele“ (jos fragmentą recenzentė net pacituoja). Sužinome ir tai, kad monografijoje „Miłoszo palikimo skliautai pakimba įkalinti didingo informacinio srauto kolonų“, ir tai, kad „baltoji filosofijos lazdelė“ labai netoli tesiekia. Trumpai tariant, savo kritinę poziciją recenzentė grindžia ne analitiniais argumentais, o kvazipoetinio kičo „grožybės“ O, matyt, bandydama galutinai įtikinti skaitytoją, jog

Vidauskytės monografija nieko neverta, ponio Gintarė vardija kruopščiai suregistruotas korektūros klaidas. (Žinoma, toks kruopštumas yra pagirtinas dalykas, tik tiek, kad tai greičiau korektorės, o ne recenzentės dorybė.) Tad vienintelis dalykas, apie kurį byloja ponios Gintarės rašinys, yra tai, jog Vidauskytės knyga jai labai nepatinka. Kadangi tokios antipatijos motyvų recenzijos tekste aptikti neįmanoma, belieka ieškoti jos priežasčių. Jei laikydamiesi nekaltumo prezumpcijos atmesime piktą valią ar „sąmokslo teoriją“, teks pripažinti, kad labiausiai tikėtina priežastis yra ponios Gintarės skaitymo „technologija“. Regis, pamačiusi Vidauskytės monografijos pavadinime žodį „literatūra“, ponio Gintarė pasijunta esanti ekspertė ir skaito šią knygą taip, kaip tūlas motociklų remontu besiverčiantis mechanikas tikriausiai skaitytų Roberto M. Pirsigo romaną „Dzenas ir motociklo priežiūros menas“. Pamatęs knygos pavadinime žodį „motociklas“, jis nė kiek nesuabejotų, jog puikiai žino, kaip ši knyga *turėtų būti parašyta*. Tad perskaitęs knygą ir neradęs to, kas, jo nuomone, ten turėtų būti, jis su elementarios vidinės kultūros stokojantiems žmonėms būdinga arogancija pareiškė, jog tai „pievos“, „be ryšio“ ar pan., t. y. kad knyga niekam tikusi. Vargšui mechanikui net į galvą neateitų mintis, kad, norint suprasti ir deramai įvertinti Pirsigo *filosofinį* romaną, nepakanka motociklų priežiūros kompetencijos, kad dar reikia bent šiek tiek išmanyti ir *filosofiją*. Ne mano reikalas spręsti apie ponios Gintarės vidinę kultūrą ar literatūrologinę kompetenciją, tačiau, kadangi esu skaitęs keletą Gintarės Bernotienės vardu pasirašytų mokslinių publikacijų, negaliu nutylėti, jog *filosofinis* jos analfabetizmas

tiesiog stulbina. Antai, jei tikėtume tuo, kas rašoma žurnale „Žmogus ir žodis“ (2009 II) publikuotame ponios Gintarės straipsnyje „Pasaulis iš žvilgsnio ir garso: Vlado Braziūno ir Leonardo Gutausko poezijos sąskambiai“, išeitų, jog „[k]albos patirtinis matmuo, kurį akcentuoja fenomenologai ir hermeneutai, nurodo už kalbos plytinčio pasaulio perteikimo galimybes ir kliūtis“ (p. 68), kad „[m]eno kūrinio kaip *tertium quid*, per save matomo objekto, samprata vaizdžiausiai pristato fenomenologinį kūriniškumo suvokimą“ (p. 69), kad Heideggerio „įvardinta *nuožava į tylumą* <...> dabartiniais terminais gali būti pavadinta estezės ištikimo vieta“ (p. 70), kad „kalbos instrumentiškumas <...> sužadina Heideggerio frazės ‘kalba – būties namai’ atgarsius“ (p. 73) ir t. t. Turiu prisipažinti, kad tokių *nesąmonių* (labai atsiprašau, bet šiuo atveju joks nuosaikešnis apibūdinimas, deja, netinka) neteko skaityti net vidutinių gabumų studentų rašiniuose. Žinoma, kas nors galėtų man prikišti, esą pacituotus „perliukus“ ištraukiau iš konteksto. Bėda ta, kad ponios Gintarės tekstuose tokio pobūdžio „filosofemų“ iš konteksto *traukti* visai nereikia – jos iškrenta pačios. Mat jei kas ir sieja jas su kontekstu, tai nebent fonetika, bet jokių būdu ne semantika. Kyla įspūdis, jog apie fenomenologiją, hermeneutiką, Heideggerį ir apskritai apie filosofiją ponio Gintarė žino ne tik kad vien iš nuogirdų, bet dar ir prastai nugirdusi. Tad nenuostabu, jog ir recenzuodama Vidauskytės knygą ji tiesiog nepastebėjo, kad paprasčiausiai nesuprato to, kas ten rašoma.

Nesu tikras, kad ponios Gintarės rašinys vertas tiek dėmesio, kiek jam čia skyriau. Prisipažinsiu, ilgokai svarsčiau, ar apskritai

prasminga į jį „reaguoti“ ir rašyti kažką panašaus į „recenzijos recenziją“. Juk šiais visuotinio raštingumo laikais panašaus stiliaus rašinius gaminančių autorių vardas – legionas. Bandydamas susigaudyti, nusiunčiau poniai Gintarei elektroninį laiškėlį. Gautas atsakymas mano abejones, deja, išsklaidė. Tad prisiminęs romėnų gramatiko Terentiano Mauro klasikinę ištarą *pro captu lectoris habent sua fata libelli* nusprendžiau, jog būtų didelė neteisybė, jei VIDAUSKYTĖS knygos, kurią laikau tikrai įdomiu ir vertingu *filosofiniu* tyrinėjimu, likimą lemtų galvos tokių skaitytojų kaip Bernotienė.

O dabar pažiūrėkime, ko recenzentė taip ir nepajėgė suprasti. Pirmiausia norėčiau pažymėti, jog monografijos autorė skaito Miłoszo tekstus ne kaip „pievą“, po kurią ponia Gintarė norėtų guviai palaigyti ir (matyt, mėgdžiodama Roland'ą Barthes'ą) pasivaikyti abejotinos vertės „teksto malonumo“, o kaip pastangą kelti vieną iš pamatinių filosofijos klausimų – klausimą apie kalbos ir tikrovės santykį. Tiesioginė, kalbos nemedijuota tikrovės patirtis yra nebyli ir todėl mįslinga ar net bauginanti. Tačiau tą pačią akimirką, kai žodis tampa ištartas, kai tik ši ištara atveria tikrovę ir patirtis tampa *prasmės* patirtimi, randasi lemtinga kalbos ir tikrovės priešprieša. Mat kalba, kitaip nei tiesiogiai patiriamos tikrovės konkretybė, yra abstrakti (lot. *abstraho* – atsieju, atskiriu, prievarta atplėšiu). Kita vertus, kalbos prigimtyje glūdinti autoreferencijos galimybė kelia pavojų, kad kalba pavirs savaime pakankama prasmės sklaidos terpe, neturinčia nieko bendra su tikrove. Linos VIDAUSKYTĖS monografijoje bandoma parodyti, jog Miłoszas šį pavojų

ne tik aiškiai suvokia, bet ir ieško būdų jo išvengti.

Savo tyrinėjimą ji pradeda aptardama istorinę situaciją, kurioje formavosi Miłoszo pažiūros. Dvidešimtojo amžiaus pirmą pusę – tai epocha, kai Oswaldo Spenglerio „Europos saulėlydyje“ skelbiamos idėjos tapo daugelio Vakarų intelektualų mąstymo katalizatoriumi. 1928 metais prasidėjusi „didžiąja depresija“ vadinama globalinė ekonominė krizė, daugelyje Europos valstybių įsigalėję totalitariniai režimai, Antrojo pasaulinio karo baisybės, pokario suirutė tarsi patvirtino Spenglerio prognozę ir suteikė tikrovės patirčiai atspalvį, kuris, atrodytų, visiškai paaiškina „ankstyvojo“ Miłoszo kūryboje vyraujančią „katastrofizmą“. Tačiau, anot monografijos autorės, ekonomikos ar politikos krizė Miłoszui tėra savotiškas paviršius, po kuriuo slypi gilesnės krizės sluoksnis. Tai – *kultūros* krizė, kai žmogaus gyvenamojo pasaulio formos praranda tikrovės turinį ir virsta tuo, ką kiek vėliau Jeanas Baudrillard'as pavadins simuliakru. Bet svarbiausia yra tai, kad Miłoszas, kaip ir privalu poetui, šią krizę išgyvena ne kaip teorinę problemą, o kaip *egzistencinę* krizę, kurios įprasminimas reikalauja ieškoti kitokios kalbinės raiškos formos nei įprastas teorinis diskursas. Norėdama išryškinti šį kitoniškumą VIDAUSKYTĖ gretina Miłoszo apmąstymus su José Ortegos y Gasseto veikaluose aptinkama kultūros krizės refleksija. Ji teigia, jog nors abu šie autoriai Vakarų kultūros krizę išgyvena labai panašiai, tačiau savo išgyvenimams jie suteikia visiškai skirtingą literatūrinės raiškos formą. Kitaip nei Ortega, savąją koncepciją plėtojęs Vakarų filosofinėje tradicijoje įsitvirtinusio sisteminančio ir abstrakčio-

mis sąvokomis operuojančio kultūrinio filosofinio diskurso forma, Miłoszas pasirenka savotišką „atvejo analizės“ metodą, leidžiantį pernelyg nenutolti nuo tikrovės konkretybės. „Pavergtame prote“ jis aprašo keturis konkrečius pokario Lenkijoje gyvenusius lenkų rašytojus, reprezentuojančius keturis skirtingus „pavergto proto“ tipus. Pastebėjusi Miłoszo pasirinkto tipologizavimo metodo panašumą į Maxo Weberio „idealių tipų“ analizę (p. 34), monografijos autorė sykiu atkreipia dėmesį į tai, jog, kitaip nei Weberis, kuris, kaip žinoma, kėlė mokslui „vertybinio neutralumo“ reikalaavimą, Miłoszas vertinimo nevengia. Tačiau gretindama „Pavergtą protą“ su Aleksandro Zinovjevo knyga „Žiojėjančios aukštumos“, Lina Vidauskytė pažymi, jog „[k]itaip nei Zinovjevo knygoje, kurioje Sovietų Sąjungos menininkų ir intelektualų gyvenimas pavaizduotas vien kaip visiška karikatūra, „Pavergtame prote“ bandoma rasti tam tikrą pateisinimą“ (p. 34). Iš tiesų, užuot pokario Lenkijos intelektualų laikyseną tiesmukai pasmerkęs kaip cinišką veidmainystę, Miłoszas joje aptinka gerokai sudėtingesnę „pavergto proto“ struktūrą, kuriai aprašyti jis pasitelkia *ketmano* sąvoką. Kaip žinia, šiuo arabiškos kilmės žodžiu kadaise Persijoje išplitusių heterodoksinių islamo sektų atstovai įteisino laikyseną, kai, siekiant išvengti persekiojimo bei represijų, viešai demonstruojama ištikimybė ortodoksiškam islamui, bet širdyje išpažįstama savosios sektos doktrina. Panašią susidvejusią sąmonę Miłoszas aptinka ir „Pavergtame prote“ aprašytoje pokario Lenkijos rašytojų bei intelektualų laikysenoje, parodydamas, kad viešas komunistinės ideologijos išpažinimas tebuvo priemonė likti ištikimam

tam, kuo tikrai tiki. Yra pagrindo manyti, kad po karo dirbdamas Lenkijos Liaudies Respublikos diplomatinėje tarnyboje ir pats Miłoszas praktikavo tokį „ketmaną“. Bet ar tai reiškia, kad jo laikysena pasikeitė, kai gavęs politinį prieglobstį Vakaruose jis galėjo laisvai reikšti savo pažiūras? Atsakydama į šį klausimą, monografijos autorė pastebi tai, pro ką praslydo daugelio „miłosologų“ žvilgsnis. Miłoszo tekstuose ji aptinka įtikinamų nuorodų, leidžiančių teigti, jog „ketmaną“ jis praktikavo ir gyvendamas „laisvajame pasaulyje“. Viešai neva pritardamas vakarietiškam liberalizmui, Miłoszas ne tik matė Vakarų intelektualų bejėgišką nesugebėjimą suprasti situaciją, kurioje atsidūrė anapus „geležinės uždangos“ gyvenantys jų kolegos, bet ir suvokė, „kad liberalios Vakarų politinės sistemos nėra totalitarinių valstybių alternatyva ta pačia prasme, kuria Gėris yra Blogio alternatyva“ (p. 38). Tokia politinių ideologijų konflikto redukcija į pamatinę Gėrio ir Blogio opoziciją leidžia monografijos autorei identifikuoti Miłoszą pirmiausia kaip *religinį* mąstytoją. Tačiau sykiu ji atkreipia dėmesį ir nemenkus keblumus, su kuriais susiduriama bandant vienareikšmiškai įvardyti Miłoszo „religines pažiūras“. Reikalas tas, kad nors ir laikydamas save Romos kataliku, Miłoszas vis dėlto atsisakė būti vadinamas „katalikišku autoriumi“. Tokia iš pažiūros keista laikysena darosi suprantama, kai atkreipiame dėmesį į tai, jog *būti* kataliku ir kurti „katalikiško“ turinio *tekstus* nėra tas pat. Išleidę iš akių šį skirtumą, rizikuojame supainioti tikrovę ir literatūrą. Miłoszas šitai aiškiai suvokė. Pasak Vidauskytės, „[k]rikščionybė Miłoszui yra pirmiausia būtent ‘kosminio skausmo religija’ ir bet

kokios pastangos tą skausmą užmaskuoti jam atrodo kaip neleistas pirmaprads krikščionybės idėjos iškraipymas“ (p. 91). Prisiminę kad ir *Jobo knyga* turėsime pripažinti, jog bet koks bandymas skausmą ar kančią įprasmingi plėtojant nuosekliai, logiškai neprieštarinę teodicėją, ir yra toks iškraipymas: *tikra* kančia paverčiama vien verbaline jos *imitacija*. Bet jei taip, tai ar apskritai įmanoma *kalbėti* (ar juo labiau – *rašyti*) apie skausmą taip, kad būtų išsakyta (ar aprašyta) jo *tikrovė*? Atsakymo į šį klausimą monografijos autorė ieško analizuodama 1977 metais Paryžiuje išleistą Miłoszo knygą „Ulro žemė“. Pirmiausia ji atkreipa dėmesį į šio sudėtingos konceptualios struktūros veikalo „antisistemišką“ pobūdį. Iš tiesų, skaitant „Ulro žemę“ aiškėja, kad Miłoszui imponuoja Tomo Akviniečio išplėtotą racionali tikrovės sampratą, tačiau ne menkesniu mastu jį traukia ir Emanuelio Swedenborgo bei Williamo Blake'o mitopoetinės vizijos, jis pritaria Levo Šestovo radikaliai iracionalizmui, neigiančiam bet kokias proto pretenzijas aprėpti tikrovę, bet sykiu žavisi tiek Simone'os Weil „manichejišku“ Blogio kaip pasaulyje viešpataujančio savaiminio ontologinio prado traktavimu, tiek XVII amžiaus anglų poeto mistiko Thomo Traherne'o mąstysenoje vyraujančiu „Žemės-rojaus“ įvaizdžiu. Gali atrodyti, kad čia turime reikalą vien su eklektiška tarpusavyje nesuderinamų pasaulėžiūrų samplaika, kurią vargu ar galima vadinti *filosofija*. Monografijos autorė tokį požiūrį įtikinamai paneigia. „Ulro žemėje“ aptinkamų skirtingų pasaulėžiūrų įvairovėje ji išvelgia esminį Miłoszo „literatūrinės filosofijos“ bruožą – greičiau grožinei literatūrai nei filosofinėms sistemoms būdingą

„polifoniškumą“, kai užuot bandęs skirtingus tikrovės aspektus išsprauti į vienalytę doktriną, tuos aspektus jis išsako skirtingais „balsais“. Toks Dostojevskio romanams ar Sørenso Kierkegaard'o „netiesioginei komunikacijai“ būdingas „polifoninis“ diskursas leidžia išvengti pačioje kalbos prigimtyje glūdinčio ir tikrovės konkretybę užgožti besikėsinančio abstraktumo pavojui.

Panašią „polifoniją“ Vidauskytė aptinka ir 1999 metais išleistoje Miłoszo knygoje „Išvyka į Dvidešimtmetį“. Šiame tarpukario Lenkijos istoriją temizuojančiame veikale nerasime įprasto istoriografinio naratyvo, heterogenišką istorinių įvykių konkretybę paverčiančio homogeniško pasakojimo abstrakcija. Tokio naratyvo vietoje aptinkame savotišką mozaiką, sudarytą iš ganėtinai subjektyviai parinktų tekstų, dokumentuojančių to laikotarpio įvykius. Tokią neįprastą šios knygos stilistiką monografijos autorė pagrįstai sieja su Miłoszo prielaida, jog „būtent atskiros fragmento pažadinta vaizduotė turi padėti skaitytojui „atgaivinti“ praeities įvykį, išgyventi jį kaip *tikrovę*“ (p. 113). Įdomu pažymėti, kad nagrinėdama šį istoriografinį veikalą Vidauskytė aptinka esminių paralelių su Miłoszo lyrika. Atrodytų, kitaip ir būti negali – juk būtent lyrika laikytina svarbiausia Miłoszo kūrybinio talento sklaidos sritimi. Tad ko čia stebėtis, jei net ir istoriografinį veikalą jis rašo kaip poetas? Bet ar toks „poetiškas“ santykis su istoriniais įvykiais neprieštarauja pamatiniam Miłoszo kūrybos siekiniui – tikrovės ieškojimui? Argi lyrika, kurią dar nuo mokyklos suolo esame įpratę laikyti pirmiausia *subjektyvių* išgyvenimų raiška, nėra kalbėjimo forma, neturinti nieko bendra su *objektyvumu*, kurį tas pats mokyklos suolas

mumyse įtvirtino kaip tikrovės skyrimo nuo iliuzijos kriterijų? Kitaip sakant, ar lyrika nėra tokia kalbėjimo forma, kuri labiau nei kitos formos atsieja subjektyvią kalbą nuo objektyvios tikrovės? Spręsdama šią dilemą, Vidauskytė primena mums vieną nepaprastai svarbią šveicarų literatūrologo Emilio Staigerio išvalgą. Lyriką Staigeris traktuoja ne tiek kaip subjektyvių išgyvenimų kalbinės raiškos formą, kiek greičiau kaip kalbėjimo būdą, koreliatyvų subjekto ir objekto pirmapradei vienovei. Tad išeina, kad būtent lyrikoje atotrūkis tarp kalbos ir tikrovės redukuojamas iki minimumo. Toks požiūris leidžia monografijos autorei, be kita ko, pastebėti netrivialią Miłoszo poetikos sąsają su fenomenologine filosofija. Monografijoje parodoma, kad vienas iš pamatinių Miłoszo poetikos principų, kurį jis pats įvardija kaip subjektyvaus išgyvenimo „distiliavimą“, iš esmės yra ne kas kita, kaip tai, ką Edmundas Husserlis vadino „fenomenologine redukcija“ – metodine procedūra, kurią taikant sąmonę grąžinama į būseną, pirminę subjekto ir objekto perskyros atžvilgiu. Subjektyvaus išgyvenimo „distiliavimas“ – tai fenomenologinis „grįžimas prie pačių daiktų“, t. y. grįžimas prie verbalinių konstruktvų neužgožtos tikrovės.

Ko gera, imdami domėn kaip tik šią Vidauskytės pastebėtą Miłoszo pastangą „grįžti prie pačių daiktų“, galėtume lenkų poetą priskirti, Algimanto Mackaus žodžiais tariant, „neornamentuotos kalbos generacijai“. Krinta į akis, kad Miłoszo eilėraščiuose palyginti retai pasitaiko metaforos – tropai, bene labiausiai kalbą „ornamentuojantys“, t. y. paverčiantys ją „marga, gyvybe alsuojančia ir skaitymo malonumo teikiančia

pieva“. Ši Miłoszo poetinės kalbos bruožą monografijos autorė aiškina tuo, kad „[v]engdamas metaforų, kurios grindžiamos daiktų panašumu, Miłoszas stengiasi išsaugoti nepažeistą kiekvieno konkretaus daikto išskirtinumą“ (p. 160). Kaip tik tokiu daikto konkretybę „tausojančiu“ tropu laikytina Miłoszo poetinėje kalboje vyraujanti sinekdocha. Tai tropas, kuris santykį tarp „tiesioginės“ ir „perkeltinės“ prasmų steigia „perkeldamas“ universalijas reprezentuojančius leksinius vienetus į singularinės leksikos lygmenį, t. y. arčiau konkrečios tikrovės.

Vis dėlto, kol kalba yra vien kalbėjimas *apie* tikrovę, jos atotrūkis nuo tikrovės lieka neįveikiamas. Projektuodama Miłoszo poetinį kalbėjimą į Heideggerio ir Ricoeuro hermeneutinių strategijų priešstatos kontekstą, Vidauskytė išryškina tikrovės aspektą, glūdintį pačiame poetiniame kalbėjime. Tai tikrovės prasmės hermeneutinės atskleidimos aspektas, kuris monografijoje gretinamas su muzikos kūrinio interpretavimu, kai kūrinio prasmė atskleidžiama ne *paaiškinant*, ką tas kūrinys „reiškia“, o jį *atliekant*. Tokią „muzikinę“ tikrovės hermeneutiką monografijos autorė aptinka Miłoszo poetinio kalbėjimo ritmikos plotmėje, kurioje kalbėjimas yra jau nebe tikrovę reprezentuojančių ženklų seka, o pačios kalbos tikrovės vyksmas. Įdomu, kad Miłoszas ir čia lieka ištikimas „neornamentuotai kalbai“. Anot monografijos autorės, jo lyrikoje vyrauja *natūraliam* kalbėjimui būdinga ritmika: „Tai kvėpavimo, širdies ritmas. Šis ritmas niekad nebūna visiškai reguliarus, koks būna mechaninis, dirbtinis ritmas. Jis tai sulėtėja, tai pagreitėja. Ir vis dėlto mes jaučiame, kad tai ritmiškas judėjimas

mas. Būtent tokie natūralūs kūno ritmai susieja žmogų su tikrovės vyksmu.“ (p. 132) Būtent šią žmogaus, kurį dar Aristotelis pavadino „kalbėti sugebančią būtybę“ (*zōon logon echon*), sąsają su tikrove Vidauskytės atliktas tyrinėjimas leidžia identifikuoti kaip pamatinį Miłoszo „literatūrinės filosofijos“ siekį. Šiuo požiūriu recenzuojama monografija gerokai išsiskiria iš daugelio

Miłoszo kūrybai skirtų tyrinėjimų, kuriuos profiliuoja grynai literatūrologiniai interesai ar tokios temos kaip lietuvių ir lenkų santykiai, totalitarizmo ir liberalizmo priešprieša ir pan. Žinoma, tai gerbtini interesai ir svarbios temos. Vis dėlto, išleidus iš akių *filosofinį* Miłoszo kūrybos aspektą, kyla pavojus, kad šio iškilaus autoriaus tekstų skaitymas virs slydimu paviršiumi.

Tomas Sodeika